

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

3	 'קומי אוֹרִי פִּי בָּא אֲנִי' / דבר העורך
4	 הרב ד"ר שמעון בולג ז"ל - קווים לדמותו.....
	בין שחיטה למילה: על סכין פגומה למילה ועל מוהל שמשמש כשוחט - שתי תשובות
12	 מאת רבי דניאל טירני זצ"ל מכת"י / משה שוחט.....
	שיטת הרמב"ם בנתינת פירות בכמות קטנה לחשוד על השביעית /
24	 הרב איתם שמעון הנקין הי"ד.....
	'כאמרתך כן בריתך / כבריתך כן גדולתך' - מתוך 'רהיט' ליום כיפור /
27	 אברהם פרנקל.....
37	 פרידה מהסוכה בסוף חג סוכות / הרב עמיחי כנרתי.....
44	 יסוד מנהג ההקפות ודין הקפות נשים בשמחת תורה / שאול בר אילן.....
	זיהוי אנטיוכיה המופיעה בתרגומים בגבולות מסעי / הרב שמואל אריאל;
54	 תגובה: הרב ד"ר מרדכי הלפרין.....
65	 צוואת דוד המלך / הרב ד"ר איתמר ורהפטיג.....

הלכה ואקטואליה

74	 אברים מלאכותיים בהלכה / הרב יעקב אפשטיין.....
81	 "פרי העץ המורעל" - הרהורים הלכתיים ומוסריים / הרב שלמה דיכובסקי.....

תגובות והערות

	עוד על מזונות ילדים בימינו / הרב אוריאל אליהו; בעניין יחסו של רש"י הילמן זצ"ל
	לחידוש הסמיכה / פרופ' מלך שפירא; שימוש ב'עוזר אישי' רובוטי בשבת - תגובה /
	הרב מנשה צימרמן, תגובה הרב איתן קופיאצקי; על נטילת הידיים של עורך ה'סדר' /
87	 יוסף אברמסון.....

על ספרים וסופריהם

98	 עירוב גירסאות בנוסח הסופר של כתב יד קאופמן למשנה / הרב ד"ר שמחה גרשון בורר
102	 ספר "אליה רבה" והטעויות ש(אין) בו / הרב צבי לרר.....
106	 הקדמה לביאורי הגר"א על תורת כהנים / רבי שלמה פישר זצ"ל.....
	אופני לימוד תורה - שיטת הגרש"ז מלאדי זצ"ל בדיני תלמוד תורה, והערה על
119	 בקיאותו המדהימה / הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין.....
126	 המוֹתָרוֹת בתקנות הקהילות - סקירת ספר / אלעזר חן.....
129	 נתקבלו במערכת / הרב יואל קטן.....

מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים

בס"ד גיליון 243 • תשרי תשפ"ג [סג, א]

המשתתפים בגיליון זה:

יוסף אברמסון, ת"ד 1103, בית אל 9062800. ycgolan15@gmail.com
הרב אוריאל אליהו, הגבורה 257, ענב 4485700. oriel041@gmail.com
הרב יעקב אפשטיין, שומריה 8533600. emuna54@netvision.net.il
הרב שמואל אריאל, סלעית 16, ירוחם 8052054. Samuelariel2@gmail.com
הרב ד"ר שמחה ג' בורר, רבי עקיבא 36, מודיעין עילית 7183836. simchabohrer@gmail.com
הרב עו"ד שאול בר אילן, ת"ד 105, יד בנימין 7681200. shaulbarilan@gmail.com
הרב רפאל שלמה דיכובסקי, פרנס 12/16, ירושלים 9387906. daichovsky@gmail.com
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין, גבעת שאול 17, ירושלים 9547762. avlin7@gmail.com
הרב ד"ר מרדכי הלפרין, מן 4, ירושלים 9371100. mswltd@gmail.com
הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, דרך מצפה נבו 56, מעלה אדומים 9841041. warhafi@neto.net.il
אלעזר חן. a0533131019@gmail.com
הרב עמיחי כנרת, איתמר 4483400. esa@etrog.net.il
הרב צבי לרר, בר אילן 35, ירושלים 9534613. hlehrer1@gmail.com
הרב ד"ר אברהם ליפשיץ, אלון שבות 9043300. avilif2@gmail.com
אברהם פרנקל, ספיר 14, נוף אילון א 9790202. avrahamf@gmail.com
הרב מנשה צימרמן, צומ"ת, אלון שבות 9043300. menashe@zomet.org
הרב איתן קופיאצקי, האלון 43, אדורה 9041500. ekupietzky@gmail.com
הרב יואל קטן, מכון שלמה אומן, שעלבים 9978400. wso@shaalvim.co.il
הרב משה שוחט, אשר גולאק 24, ירושלים 97455. moshe@shochat.co.il
פרופ' מלך שפירא, ארה"ב. shapiro.marc1@gmail.com
Marc Shapiro, Uni. of Scranton, Theology dep. Scranton PA 18510-4660 USA

* * *

'המעין' - כתב עת היוצא לאור ע"י מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים

מיסודו של 'מוסד יצחק ברויאר' שע"י פועלי אגודת ישראל

מייסד (תשי"ג) ועורך: פרופ' מרדכי ב"ר יצחק ברויאר
עורך אחראי (תשכ"ד-תשס"ב): ר' יונה עמנואל
תנצב"ה

המערכת: הרב שמעון שלמה גולדשמידט, אלון שבות | הרב מיכאל ימר, שעלבים
הרב בועז מרדכי, נריה | פרופ' זהר עמר, נוה צוף | יהודה פרוידגר, ירושלים
העורך: הרב יואל קטן, מכון שלמה אומן, ישיבת שעלבים 9978400

טל': 08-9276664; פקס: 9276664-1538; דואר אלקטרוני: wso@shaalvim.co.il
למינויים, וכן למינויים אלקטרוניים ללא תשלום, נא לפנות למכון שלמה אומן
© כל הזכויות שמורות

הרב ד"ר שמחה גרשון בורר

עירוב גירסאות בנוסח הסופר של כתב יד קאופמן למשנה

עיון בשלושה מקרים במסכת ראש השנה

פתיחה

מקרה ראשון - ראש השנה ב, ו

מקרה שני - ראש השנה ב, ט

מקרה שלישי - ראש השנה ד, ח

סיכום

פתיחה

כתב היד של המשנה המכונה "כתב יד קאופמן" (בודפשט A50) כבר קנה לו שם בקרב החוקרים והלומדים ככתב היד הטוב ביותר של המשנה מתוך כתבי היד השלמים המצויים בידינו¹ "בזה שהוא שומר על הנוסחאות המקוריות יותר טוב מאשר כל כתב יד אחר, וכן על הלשון ועל הכתיב של המסורת הארץ ישראלית"². כבר צוין במחקרים רבים כי רובו של הכתוב בכתב יד זה נובע משתי ידיים עיקריות: ידו של הסופר שכתב את כתב היד, וידו של הנקדן שניקדו. הנקדן גם הגיה ותיקן את נוסח הסופר במקומות רבים, והוא המגיה הראשון והעיקרי של כתב היד³. מוסכם על החוקרים שכאשר נוסח הסופר ונוסח הנקדן עומדים זה מול זה, קרוב לוודאי שנוסח הסופר משקף מסורת קדומה יותר ממסורת הנוסח של הנקדן⁴. בדרך כלל מקובל להתייחס לנוסח הסופר כאל נוסח אחיד. מאמר קצר זה יעסוק בשלושה מקרים שנמצאו במסכת ראש השנה שמהן נראה כי כבר בטופס כתב היד שממנו העתיק הסופר היו תיקוני־חילופי נוסח, וחלקם אף שקע בתוך נוסח הסופר של כתב

1 פרופ' משה בר אשר, מחקרים בלשון חכמים, א, ירושלים תשס"ט, מבוא, עמ' ז.

2 פרופ' אברהם גולדברג, פירוש למשנה מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו, עמ' לד.

3 בר אשר שם עמ' ח; פרופ' אברהם גולדברג, פירוש למשנה מסכת אהלות, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשט"ו, עמ' כא; הנ"ל פירוש למשנה מסכת שבת, ירושלים תשל"ו, עמ' מ.

4 בר אשר שם עמ' 169.

יד קאופמן⁵. על אף שהמקרים המובאים במאמר זה כולם מתוך מסכת ראש השנה, אפשר להניח שמצויים חילופים כאלה גם במסכתות אחרות.

מקרה ראשון - ראש השנה ב, ו

כיצד בודקין את העדים? זוג שבא ראשון, בודקין אותו ראשון. מכניסים את הגדול שבהם, ואומרים לו: אמור: כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או (ו)לדרומה?

הלכה⁷ זו עוסקת בבדיקות שבודקים את העדים המעידים בבית דין על ראיית הירח החדש בתחילת החודש, במטרה לברר כי אין מדובר בטעות או בעדות שקר. אחת השאלות העוסקות בראיית הירח היא: "כיצד ראית את הלבנה?... לצפונה או (ו)לדרומה". כתב יד פרמה א' גורס כאן: "לציפונה ולדרומה"⁸.

נראה כי עומדים לפנינו שני נוסחים:

נוסח א: "לצפונה או לדרומה".

נוסח ב: "לצפונה ולדרומה".

יש לשער כי בטופס שעמד לפני הסופר הופיע נוסח א' כנוסח ראשי, ומגיה כלשהו העביר קו על המילה "או" ותחת זאת הוסיף וא"ו לפני המילה "לדרומה". אם מפני שהעברת הקו על המילה "או" הייתה קלושה ואם מסיבה אחרת, הסופר לא שם לב שמדובר בשני נוסחים, והעתיק את שניהם לתוך כתב יד קאופמן. כך נוצרה תופעה המכונה קונפליציה (Conflation) - מיזוג שני נוסחים לנוסח אחד. הנקדן שם לב שיש כאן ייתור, ולפיכך לא ניקד את הו"ו המיותרת, ואף מחק אותה בהעברת קו⁹.

5 אמנם ייתכן שהטופס שממנו העתיק הסופר היה טופס "נקי" ללא הגהות, וההגהות האלו היו כבר משוקעות ללא היכר בטופס שממנו העתיק הסופר, אך אפשרות זו נראית לי רחוקה יותר.

6 בעניין ניקוד אותיות ה"א שבסוף שתי תיבות אלו, יש לציין כי נקדן כת"י קאופמן ניקד את שתיהן בדגש (מפיק ה"א), ואילו נקדן כת"י פרמה סימן את שתיהן בסימן הרפה. למשמעות הדברים ראה בהרחבה מה שכתב הרב ד"ר שי ואלטר, ריאליה קלנדרית וידע אסטרונומי בסוגיות קידוש החודש, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תשע"א, עמ' 76-81.

7 כך מכונה "משנה" בנוסחים ארץ-ישראליים.

8 כתב יד קיימברידג גורס "לצפונה לדרומה" בלי "או" ובלי "ו".

9 הרב ואלטר שם. הוא גם העיר כבדרך אגב על אודות מקרה זה של שינוי נוסח שנשמע בכתב יד קאופמן, על אף שלא היה זה נושא עבודתו.

מקרה שני - ראש השנה ב, ט

שלח לו רב' גמליא': גוזר אני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוֹתך, ביום שחל (להיום(ס)[ת]) יום הכיפורים להיות בחשבונך.

הלכה זו עוסקת במקרה שבו רבי יהושע היה סבור כי אין לקדש את החודש על סמך עדות בעייתית, ורבן גמליאל סבר כי יש לקדש את החודש על סמך עדות זו. מחלוקת זו גרמה לפער בין יום הכיפורים לפי חשבונו של רבי יהושע, לבין יום הכיפורים לפי חשבונו של רבן גמליאל. כדי לאכוף את סמכותו שלח רבן גמליאל שליח לרבי יהושע¹⁰ וחייבו לבוא אליו תוך חילול יום הכיפורים שלפי חשבונו. בכתב יד פרמה א' וכן בכתב יד קיימברידג' (ל') הנוסח הוא: "ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונך". כך גם מוגה לפנינו בכתב יד קאופמן¹¹. הסופר כתב בטעות "להיום" אך תיקן מיד ל"להיות". בכל אופן הנוסח הסופי שיצא מתחת ידי הסופר אינו אפשרי: "ביום שחל להיות יום הכיפורים להיות בחשבונך". יש להניח כי גם פה מדובר בשינוי נוסח שהשתרabb לתוך גוף הטקסט¹², כך:

נוסח א: ביום שחל להיות יום הכיפורים בחשבונך.

נוסח ב: ביום שחל יום הכיפורים להיות בחשבונך.

ניתן לשער שתחילה הופיע נוסח א' בטופס שממנו העתיק הסופר, ולאחר מכן, המילה "להיות" נמחקה בעברת קו בידי מגיה כלשהו, ותחת זה נכתבה מילה זו לפני המילה "בחישובך". כך נוצרו שני מופעים של מילה זו בטופס שממנו העתיק הסופר. גם כאן הסופר העתיק את שני המופעים של המילה גם יחד. המגיה שבכתב יד קאופמן העדיף את נוסח ב' שכאמור מופיע גם בכתב יד פרמה וקיימברידג', ולפיכך השאיר את המופע השני והעביר קו על המופע הראשון.

מקרה שלישי - ראש השנה ד, ח

סופר שלראש השנה אין מעבירים עליו את התחום... ואין חותכים אותו, בין בדבר

10 במשנה מופיע "שלח לו", ובתלמודים כאן מתבאר שרבן גמליאל שלח לרבי יהושע.

11 בדרך כלל הנקדן אינו מנקד מילה שהוא מתנגד להימצאותה בתוך הנוסח. במקרה זה לא ברור מיהו המגיה, מפני שהנקדן ניקד את שני המופעים של מילה זו. אמנם, המופע הראשון נמחק בהעברת קו, ולפי היכרותי את כתב היד, וכן לפי מאפייניו של קו המחיקה, אני משער שמדובר בהעברת קו של הנקדן שתיקן עצמו לאחר שניקד.

12 אין כוונתי דווקא לשינוי נוסח אמיתי. ייתכן שמדובר כאן בתיקון טעות שבו גם הטעות עצמה וגם התיקון השתלבו יחד בנוסח הסופר.

שהוא משום¹³ שבות בין בדבר שהוא משום (ב)לא תעשה.

הלכה זו עוסקת בעניין הטיפול בשופר ביום טוב של ראש השנה. על אף שמצות תקיעת שופר היא מצוה מן התורה, חכמים אסרו לעשות פעולות מסוימות ביום טוב על אף שהן מיועדות לצורך קיום מצוות התקיעה. בהלכה זו נאמר בין היתר שאסור לחתוך את השופר בין בדבר שאיסור החיתוך בו הוא "שבות"¹⁴ ובין בדבר שאיסור החיתוך בו הוא "לא תעשה". מבואר בתלמוד¹⁵ שהחיתוך הרגיל הוא באמצעות סכין ולפיכך האיסור לחתוך בסכין הוא איסור תורה ("לא תעשה"), ואילו חיתוך באמצעות מגל הוא שינוי מהדרך הרגילה, ולפיכך אסור רק מדברי חכמים ("שבות").

כתב יד פרמה א' וכן כתב יד קיימברידג' (לו) מסכימים שהנוסח הוא: "בין בדבר שהוא משום לא תעשה", וכך גם הגיה כאן הנקדן. גם במקרה זה הנוסח הסופי שיצא מתחת ידי הסופר אינו אפשרי: "בין בדבר שהוא משום בלא תעשה". גם כאן מדובר בשינוי נוסח שהשתרבו לתוך גוף הטקסט, כך:

נוסח א: בין בדבר שהוא משום לא תעשה.

נוסח ב: בין בדבר שהוא בלא תעשה.

יש לשער שתחילה הופיע נוסח א' בטופס שממנו העתיק הסופר, ולאחר מכן, המילה "משום" נמחקה בהעברת קו בידי מגיה כלשהו, ותחת זה נוספה ב"ת לפני צמד המילים "לא תעשה". הסופר העתיק את כל הטקסט כפי שהוא בלא להתייחס לכך שמדובר בהגהה, ושוב נוצר מיזוג בלתי אפשרי של שני נוסחים. נקדן קאופמן העדיף את נוסח א' שכאמור מופיע גם בכתבי יד פרמה וקיימברידג', ולפיכך לא ניקד את האות ב"ת המופיעה לפני צמד המילים "לא תעשה", ואף מחקה בהעברת קו.

סיכום

ידוע ומקובל בין החוקרים שנוסח הסופר של כתב יד קאופמן למשנה הוא הנוסח הטוב ביותר של המשנה מתוך כתבי היד השלמים המצויים בידינו. בדרך כלל מקובל להתייחס לנוסח הסופר כאל נוסח אחיד. במאמר קצר זה הראיתי באמצעות שלושה מקרים במסכת ראש השנה שבטופס כתב היד שממנו העתיק הסופר היו תיקוני חילופי נוסח ששקעו לתוך נוסח הסופר של כתב יד קאופמן והפכו להיות חלק ממנו, כך שהנוסח הסופי מכיל עירוב גרסאות. לפי זה יש לקחת בחשבון שיתכן שלעיתים כך הוא נוסח הסופר של כתב יד קאופמן גם במסכתות נוספות.

13 בכתבי היד מופיע לפעמים "משום" ולפעמים "משם" ולא נעסוק כאן בעניין זה.

14 נקדן קאופמן ונקדן פרמה מנקדים את ה"ו בשורוק.

15 בבלי, לג, א.